

nanmuodostusta selkiytyy sanavaraston ja sananmuodostussääntöjen suhde. Esimerkiksi suomessa syntyy tilannesidonaisia muodosteita helpommin yhdistämällä kuin johtamalla, koska vasta konteksti ja kielenulkoinen tietämys täsmenävät määriteosan merkityksen: *teltta-kauppias* voi joko myydä telttoja (vrt. *kalakauppias*) tai myydä teltassa (vrt. *torikauppias*).

Räisänen totesi, että muodostamisen helppous eli produktiivius yhdistyy kontekstin välttämättömyyteen. Sellaiset tapaukset kuin *naissankari* 'sankaritar', *kolmio* 'kolmen huoneen asunto' ja *otella* frekventatiivijohdoksena tapauksessa *askelmerkkejä vain otellaan* osoittavat, että varattu sana-asu ei aina estä produktiivisia sananmuodostusta.

AULI HAKULINEN ja PENTTI LEINO käsitelivät partisiippirakenteen rekonstruointia metodiopin näkökulmasta. Heidän mukaansa partisiippirakenne on lauseenvastikkeena vasta suomen erilliskehityksen aikainen, joskin se on morfologisesti vanhempi. He liittivät sen yhteyteen diskursiin kannalta liittotempukset. Historioivaa syntaksia kannattaisi tutkia diskurssipainotteisesti, mutta tähän mennessä on suomalais-ugrilaiden kielten syntaksin historiaa tutkittu vähänlaisesti ja morfologispainotteisesti. Syntaksi muuttuu kuitenkin äänneistöä ja muoto-oppia nopeammin.

OSMO IKOLA tarkasteli puhutun ja kirjoitetun kielen syntaktisia eroja. Hänen aineistonsa oli suomen murteista ja kirjakielistä. Näiden kielimuotojen väliset syntaktiset erot osoittautuivat suuremmiksi kuin yleensä uskotaan. Puhekielessä virkkeiden rajat ovat usein liukuvia. Puheessa useimmat lauseet ovat lyhyitä, mutta konjunktiot sitovat lauseita toisiinsa pitkiksi jaksoiksi. Kirjakiellellä 51 % virkkeistä sisältää vain yhden lauseen, yli kolmen lauseen virkkeitä on vain 5 %. Puhekielessä yhden lauseen virkkeitä on 33 % ja yli kolmen lauseen virkkeitä 31 %.

RUNE INGO tarkasteli suomen upotuksia. Hän erotti kuusi lausemaisuuksien asetta: päälause, sivulause, partisiippi-il-

★

Suomen kieli

Suomen kieltä koskevat esitelmät olivat hyvin monipuolisia. Tarkastelen tässä vain sellaisia suomen (ja yhtä viron) kieltä koskevia esitelmiä, joita minulla oli tilaisuus kuunnella.

ALPO RÄISÄNEN käsittelee sananmuodostusta ja kontekstia. Produktiivi sananmuodostus ja leksikaalistumat eli varatut asut eivät ole komplementaarisia, ja tarkasteltaessa kontekstiin tukeutuvaa sa-

Katsauksia

maus, infinitiivirakenne, nominaalitus ja »predikaatiton» attribuutti-ilmaus. Eri kielissä on eroja siinä, mitä syvärakenteen lauseista on jäljellä pintarakenteessa. Suomi suosii finiittiverbittömiä upotuksia; ruotsissa taas on pintarakenteessa suhteellisesti enemmän varsinaisia lauseita. Esimerkiksi vuodelta 1979 olevassa YK:n tekstin suomennoksessa on päälauseita vain 0,6% ja sivulauseita 6,2%, ruotsinnoksessa taas päälauseita on 6,3% ja sivulauseita 13,7%. »Predikaatittomat» ilmaukset ovat kummassakin kielessä yleisimpiä: sekä suomessa että ruotsissa niitä on n. 63%. Suomen vuoden 1982 kalastuslaissa erot ovat pienempiä ja muuten samansuuntaisia, mutta persoonattomassa lakitekstissä on nominaalilistuksia runsaasti: suomessa 24% ja ruotsissa 26%.

ERLING WANDE käsitteli muutoksia, joita Ruotsin suomalaisten kielessä on tapahtunut ruotsin vaikutuksesta. Eniten on tutkittu Ruotsiin viime vuosikymmeninä muuttaneiden suomalaisten kieltä, vähemmän Vermlannin ja Tornionjokilaakson suomalaisten. Äänteistössä ilmenneet muutokset ovat koskeneet mm. vokaalisointua ja konsonanttien kvantiteettia. Morfosyntaktisia muutoksia on mm. passiivin käytössä, sanajärjestyksessä ja objektisysteemissä. On myös tapahtunut sellaisia muutoksia kuin että *se* esiintyy määräisenä ja *yksi* epämääräisenä artikkelina ja *jos* epäsuorissa kysymyksissä *kO*-liitepartikkelin sijasta.

Wande käsitteli tarkemmin objektisysteemiä. Hän erotti kolme tendenssiä: pyrkimys käyttää aina samaa objektin päätettä, partitiivin yleistäminen ja nominatiivin suosinta. Nämä keskenään ristiriitaiset tendenssit toteutuvat osaksi jopa samoissa idiolekteissa, vaikka usein tietyssä idiolektissa esiintyy vain määräsijaa, kuten partitiivia tai nominatiivia. On todennäköistä, että eri muutokset liittyvät toisiinsa (esimerkiksi objektisysteemin muuttuminen ja sanajärjestyksimuutokset). Lopuksi Wande kertoi kaipaavansa amerikansuomen sekä Norjassa ja Ruotsissa puhuttavan suomen vertailevaa tutkimus-

ta: kyseessä hän ovat saman kielen varianttien kontaktit keskenään läheisten germaanisten kielten kanssa.

SILVA KIURU ja ESKO KOIVUSALO käsittelivät vanhaa kirjasuomea. Kiuru tarkasteli nykykielen paradigmojen *kysymys* : *kysymyksen* ja *kysyminen* : *kysymisen* edustusta kirjasuomen varhaisvaiheissa. 1500-luvulla taivutus oli *kysymys* : *kysymisen*; partitiivit *kysymystä* ja *kysymistä* olivat vapaassa vaihtelussa. Uskonnollisessa kielessä esiintyi 1800-luvulle asti taivutus -*mus* : -*mise*-. Koivusalo käsitteli Agricolan kielen ja varhaisimpien lainsuomennosten ikäsuhteita *k*:n merkinnän valossa. Agricolalla sanan alussa takavokaalin edellä *k*:n merkinä on yleensä *c*, mutta *kuningas*-pesyeen sanoissa ja *kunta*-sanassa yleensä *k*. Martin maanlain alkuperäiskäännöksessä taas voidaan päätellä noudatetun *k*:llista merkintätapaa takavokaalin edellä. Agricolan *k*-tapausten jakauma viittaa siihen, että Agricola seurasi vakiintunutta kirjallista traditiota, ilmeisesti hallinnon tarpeisiin käytettyä suomea.

MARJATTA PALANDER käsitteli erikoisgeminaatiota. Ns. itämurteiden erikoisgeminaatio on yleisgeminaation nuori jatkoilmiö, joka ei ole vielä missään kehittynyt täydelliseksi. Puhujat eivät yleensä tiedosta sitä. Erikoisgeminaation nykyedustusta Palander luonnehti seuraavasti:

1) Sekä lähtö- että leviämialueellaan geminaatio on nuorilla murteenpuhujilla yleisempää kuin vanhoilla.

2) Muutoksen edetessä geminoituvien konsonanttien määrä kasvaa ja kesto lähenee täyttä geminaattaa.

3) Erikoisgeminaatio leviää yhä laajemmalle niihin murteisiin, joissa jo esiintyy yleisgeminaatiota, mutta muutoksen vauhti on nykymurteissa jo hidastumassa.

Käsittelin omassa esitelmässäni suomen verbien imperfektimuodoissa esiintyvää *ti* ~ *si* -vaihtelua. Pyrin osoittamaan, miten verbivartalon koheesio, homonymian välttämistendenssi, dissimilaatiotendenssi (*sieti* mutta *tiesi*), sanan kokonaishahmo, esiintymisfrekvenssi ja

muut tekijät vaikuttavat *ti-* ja *si-*variantin esiintymiseen.

VALMA YLI-VAKKURI käsitteli suomen imperfektin affektisia lisämerkityksiä. Testaamalla informanttien avulla erityyppisiä emotionaalissävyyisiä imperfektilauseita hän oli saanut selville, että affektiset imperfektityypit ovat hyvin erilaista lähtöä. Niinpä konsessiivista imperfektiä (esimerkiksi *maksoi mitä maksoi, tuli mitä tuli*) käytetään myös karjalassa ja vepsässä. Sitä vastoin puhekielessä yleinen kohteliaisuuden imperfekti eli »myymäläapulaisen imperfekti» (esimerkiksi *tuliko muuta, ja nimi oli*) on germaaninen laina: ilmaustyyppi on yleinen ruotsissa, norjassa, saksassa ja englannissa, mutta sitä ei juuri tavata venäjässä tai karjalassa eikä ensinkään vepsässä.

KAZUTO MATSUMURA tähdensi esitelmässään komplementin ja määritteen eron merkitystä viron nominilausekkeissa ja yhdyssanojen muodostuksessa. Ns. adjektiiviattribuuteista ovat nominin komplementteja sellaiset kuin *pargis* jalutaja, *elust* pettunu, *puhkusele* minek ja *lennukisse* istumine: niiden pääsana on deverbaalinen nomini, ja koko nominilauseke vastaa lausetta (jalutab pargis, pettub elust jne.). Nominin määritteitä ovat taas sellaiset kuin *kivist* maja, *abielus* naine ja *emata* laps, ja niitä vastaa relatiivilause (maja, mis on kivist; naine, kes on abielus jne.). Yhdyssanojen muodostuksessa ero näkyy siten, että synteettiset yhdyssanat (Zusammenbildungen) ovat verbilausekkeiden nominaalistuksia — esimerkiksi *kooliskäijä* vastaa lausetta *käib koolis* — ja perustuvat pääsanana ja komplementin suhteeseen; sen sijaan primaarit yhdyssanat (Zusammensetzungen) eivät perustu tällaiseen suhteeseen vaan ovat yksinkertaisesti kahden sanan yhteenliittymiä (esimerkiksi *metsloom*). Ero näkyy morfologisesti siinä, että edellisen tyyppisten yhdyssanojen määriteosa on jossain obliikvisijassa. On vain hyvin pieni ja epäproduktiivi sellaisten yhdyssanojen ryhmä, jossa määriteosa on obliikvisijainen, vaikkei perusosa ole deverbaalijohdos (esim. *töötatööline*, *maatamees*).

Yleensä siis vain komplementti mutta ei määrite voi olla synteettisen yhdyssanan alkuosana.

KLAUS LAALO